20-12-2020

उपशास्त्री II

संस्कृत व्याकरणम् ।

अनिवार्यपत्रम् । वार्षिक्यां परीक्षायां प्रश्नपत्रस्वरूपम् । सत्र- 2018-2020

सर्वेषां प्रश्नानां उत्तराणि दत्त । प्रश्नस्योपान्ते प्रश्नमानमस्ति ।

1. भूभृत् शब्दस्य तृतीया विभक्तौ, एकवचने रूपम् लिखत । 1 अंकः
   पठत् ,, सप्तमी ,, , बहुवचने ,, ,, । 1 अंकः
   आत्मन् ,, षष्ठी ,, द्विवचने ,, । 1 अंकः
   अष्टन् ,, चतुर्थी ,, एकवचने ,, । 1 अंकः
   धीमत् ,, तृतीया ,, ,, ,, । 1 अंकः
2. मम अथवा तव पदस्य रूपसिद्धिं कुरुत । 5 अंकाः
3. √अस्, √हन्, √दा, √शक्, √ग्रह् धातूनां रूपाणि विभिन्नेषु लकारेषु, पुरुषेषु, वचनेषु वा लिखत । 5 अंकाः
4. चिनोति अथवा करोति पदस्य रूपसिद्धिं कुरुत । 5 अंकाः
5. सन्धिविच्छेदं कुरुत । 5 अंकाः
   यद्यपि, सप्तर्षिः, सूर्यास्तः, सदैव, पवनः ।
6. सन्धिं कृत्वा सन्धिनामानि लिखत । 5 अंकाः ।
   राम + अयनम् । नै + अकः । पितृ + आदेशः ।
7. बहुव्रीहिसमासविधायकं सूत्रं लिखित्वा व्याख्यायत । 5 अंकाः
8. समस्तपदस्य विग्रहं कृत्वा समासनामानि लिखत । 5 अंकाः
   निर्जनम्, व्यर्थः, अपुत्रः, पितरौ, दन्तोष्ठम् (दन्तौष्ठम्) ।
9. निम्नांकितेन प्रत्ययसहकारेण शब्दनिर्माणं कुरुत । 5 अंकाः ।
   तव्य, अनीयर्, शतृ, शानच्, ल्यप् ।
10. प्रकृति प्रत्ययनिर्धारणं कुरुत । 5 अंकाः ।
    गतिः, उषित्वा, सेवमानः, गम्यः, कारकः ।
11. तद्धितप्रत्ययप्रयोगेन (अण्, त्व, तल्, इमन्, यत्) शब्दनिर्माणं कुरुत । 5 अंकाः ।
12. पाण्डवः अथवा दाशरथिः शब्दस्य रूपसिद्धिं कुरुत । 5 अंकाः ।

शिष्टं अपरेद्युः ।

20-12-2020

डॉ० निर्मल कुमार झा (स० प्राचार्यः)
रा० उ० सं० महावि० सुखसेना, पूर्णियाँ ।

20-12-2020

संस्कृतसामान्यम्। उपशास्त्री।

अनिवार्यपत्रम्। संस्कृतानुवादः।

1. हमलोगों को देखकर वह प्रसन्न हुआ → अस्मान् दृष्ट्वा सः प्रसन्नोऽभवत्।
2. गाँव से आकर किसान ने हाट में एक गाय खरीदी → ग्रामादागत्य कृषकः हट्टे एकां गाम् अक्रीणात्।
3. आचार्य को प्रणाम कर छात्र पढ़ते हैं → आचार्यान् (आचार्यपादान्) प्रणम्य छात्राः पठन्ति।
4. शिवालय में शंकर की पूजा कर भक्त घर गए → शिवालये शंकरं परिपूज्य (पूजयित्वा) भक्ताः गृहमगच्छन्।
5. प्रातःकाल टहलने के लिए लोग उद्यान जाते हैं → प्रातःकाले (प्रातः) भ्रमितुं (भ्रमणाय) जनाः उद्यानं गच्छन्ति।
6. वह कुएँ से जल लाती है → सा कूपात् जलं आनयति।
7. माता पुत्र को दूध पिलाती है → माता पुत्रं दुग्धं पाययति।
8. आचार्य शिष्यों को समझाता है → आचार्यः शिष्यान् बोधयति।
9. माता बच्चे को सुलाती है → माता शिशुं शाययति।
10. श्याम राम को घर जाने के लिए प्रेरित करता है → श्यामः रामं गृहं गमयति (गृहं गन्तुं प्रेरयति)।
11. तुम मुझसे काम करवाते हो → त्वं मां कर्म कारयसि।
12. √अद्, √भक्ष्, √खाद् धातोः प्रयोगे प्रयोज्यकर्तरि द्वितीया स्थाने तृतीया वि० भवति। यथा → माता शिशु को अन्न खिलवाती है → माता शिशुना अन्नं आदयति, भक्षयति, खादयति वा।
13. यजमान ब्राह्मण को भोजन कराता है → यजमानः विप्रं आशयति, भोजयति वा भोजनम्।

जब कर्ता स्वयं कार्य न करके किसी अन्य से कार्य करवाता है तब क्रिया प्रेरणार्थक होती है। ऐसा कर्ता प्रेरक या प्रयोजक होता है, जिससे कार्य करवाया जाता है, वह प्रयोज्य कर्ता होता है। प्रेरणार्थक क्रिया में णिच् प्रत्यय का प्रयोग होता है।

(signature) 20-12-2020

डॉ० निर्मल कुमार झा, (स० प्राचार्य)
रा० उ० सं० महावि० सुखसेना, पूर्णियाँ।

20-12-2020

साहित्यम् । शास्त्री

छन्दविचारः ।

" भो लङ्केश्वर, दीयतां जनकजा, रामः स्वयं याचते,
कोऽयं ते मतिविभ्रमः, स्मर नयं, नाद्यापि किंचिद्गतम् ।
नैवं चेत्खरदूषणत्रिशिरसां कण्ठासृजा पङ्किलः,
पत्री नैष सहिष्यते मम धनुर्ज्याबन्धबन्धूकृतः ॥ "

पद्यस्य प्रत्येके चरणे उनविंशत्यक्षराः सन्ति । एतत् पद्यम् 'अतिधृतिर्जात्या' अस्ति । पद्यस्य चरणेषु यगणादिक्रमः पश्यतु भवन्तः →

भो लङ्केश्वर, दीयतां जनकजा, रामः स्वयं याचते,
S S S | | S | S | | | S S S | S S | S
मगण सगण जगण सगण तगण तगण गुरु

कोऽयं ते मतिविभ्रमः, स्मर नयं, नाद्यापि किञ्चित् गतम् ।
S S S | | S | S | | | S S S | S S | S

मगणादिक्रमानुसारेणात्र अस्मिन् पद्ये अतिधृत्याः भेदं शार्दूलविक्रीडितं नाम । लक्षणमस्ति →
" सूर्याश्वैर्मसजस्तताः सगुरवः शार्दूलविक्रीडितम् । "

शार्दूलविक्रीडितछन्दस्य प्रतिचरणं एकेन गुरुणा सहिताः मगण, सगण, जगण, तगणद्वयाश्च स्युः । द्वादशभिः सप्तभिश्च अक्षरैः यतिर्भवेत् ।

[signature] 20-12-2020

डॉ० निर्मल कुमार झा, (स० प्राचार्यः)
रा० उ० सं० महावि० सुखसेना, पूर्णियाँ ।